

X) Küreselleşme, Uluslararası Sistem ve ABD Liderliği: Hegemonya, Tek-Kutupluluk, Yeni-Emperyalizm ve İmparatorluk Tartışmaları

Küreselleşmenin getirdiği bu büyük çaplı dönüşümler çerçevesinde, bugünkü uluslararası düzeni ve bu düzen içindeki güç ilişkilerini hangi kavramlarla ele alabiliriz? Küresel düzeydeki yeni iktidar düzeni nasıl adlandırılabilir?

Bu ve benzeri sorularla, 90'ların başlarından itibaren, uluslararası düzeydeki güç dağılımını ve iktidar düzenini tanımlamak için birçok kavramın ortaya atıldığını görüyoruz. Bu kavramların hemen hepsi, uluslararası düzenin özü itibarı ile, artık salt bir devletlerarası ilişkiler düzeni olmadığını, iktidarın birçok aktör arasında paylaşıldığını, ülkesel ve merkezi niteliğini yitirdiğini vurguladılar. Modern devlet, uluslararası düzenin etkili bir aktörü olmaya devam etmekteydi; ancak egemenliğini başka aktörlerle de paylaşmaktaydı. Bu noktada, birçok yazarın vurguladığı husus şu oldu: Modern devlet soyut anlamda gücünü büyük ölçüde yitirse ve sürekli müzakere etmek zorunda olsa da, reel siyasette durum, özellikle merkez kapitalist devletler açısından farklıdır. Örneğin Batı ittifakının lideri ABD, Soğuk Savaş sonrası dönemde neoliberal küresel dönüşümün de liderliğini yürütmektedir ve aslında egemenliği çok daha güçlenmiştir. İki kutuplu düzenin sona ermesi ile ABD'nin küresel üstünlüğü artık kesindir. Diğer güçlü devletler, onun liderliğine rıza göstererek, küresel ölçekteki ekonomik dönüşümleri yönlendirmesine destek olmuşlardır. Bu şekilde ABD liderliği, sadece askeri ve ekonomik güce dayanan bir üstünlük değil, rakiplerinin rızasına da dayanan bir liderliktir. Bu ABD'nin yeni **küresel hegemonyasıdır**.

ABD'nin hegemon konumu, elbette ki Soğuk Savaş sonrası bir durum değildir. II. Dünya Savaşı'nın ardından, savaştan büyük zarar görmüş, eski düzenin büyük Avrupalı güçlerinin yeniden toparlanmasına verdiği destek; NATO'nun kuruluşu, nükleer süper güç konumu ve askeri ittifakları ile, uluslararası ekonomik düzeni, GATT, IMF, Dünya Bankası gibi kurumlarla yürütme gücü çerçevesinde elde ettiği, Batı İttifakı içindeki yeni liderlik pozisyonudur. Tarihsel olarak ABD'nin bu yükselişi, Pax Britannica'nın yerini Pax Americana'nın (Amerikan Barışı) alması olarak görülür. Diğer bir değişle, Büyük Britanya'nın dünya liderliğinin yerini Amerika'nın liderliği alır. Bu liderlik, özellikle uluslararası ekonomik düzenin kurallarını kimin koyacağına ve denetleyeceğine dair bir liderliktir. II. Dünya Savaşı sonrası, savaştan en az zararla çıkan, ekonomisi çok güçlü, sanayileşmiş ve askeri açıdan yenilmezliğini kanıtlamış

ABD, bu kuralları koyar; bu liderliğinin ifadesi, doların uluslararası değişimin para birimi olmasında ve düzenin kurumlarını – IMF ve Dünya Bankası- neredeyse tek başına oluşturmasında görürüz.

Bu liderliğin, özellikle 1970'lerin başından itibaren başlayan kapitalist kriz yüzünden ciddi ölçüde sarsıldığını, hatta inişe geçtiğini iddia eden yazarlar vardır ve bu tespitleri bir dereceye kadar da doğrudur. Gerçekten de petrol krizi, Vietnam yenilgisi, ABD ekonomisinde görülen büyük durgunluk ve bunun sonucu olarak ABD'nin askeri harcamaları azaltmak üzere silahsızlanmaya ağırlık vermesi vb. gibi olgular ABD hegemonyasının krizinin nedenleri ve göstergeleridir. Ancak genel olarak II. Dünya Savaşı Sonrası dönem, dünya siyasetinde ABD hegemonyası dönemidir.

Soğuk Savaş'ın sona erişi, bu liderliğin salt Batı ittifakı içinde olmaktan çıkıp gerçek anlamda küresel bir nitelik kazanmasına neden olmuştur; çünkü diğer kutbun liderinin güç mücadelesinden çekilmesiyle, ABD üstünlüğü artık tartışılmaz bir nitelik kazanmıştır. Bu üstün liderlik sayesinde ABD, neoliberal dönüşümü, Batı dışı coğrafyalara, Latin Amerika, Dođu Asya, Orta ve Dođu Avrupa ve Orta Dođu'ya sorunsuzca yayabilmiştir. ABD'nin, 70'lerde başlayan kapitalist krizi aşmak üzere uygulamaya koyduğu neoliberal küreselleşme, ideolojisi ve kurumlarıyla küresel ölçekte yayılmış, daha önce tartışıldığı gibi, politik bir proje olmasına rağmen, kaçınılmaz ve geri döndürülemez bir süreç olarak kabul edilmiştir.

11 Eylül ise, bu süreçte yeni bir aşamaya geçilmesini sağlayan bir dönüm noktasıdır. Bazı yazarlara göre, ABD'nin 11 Eylül olaylarının ardından tek yanlılık, önalıcı vuruş ve küresel terörizmle savaş söylemi üzerinden yürüttüğu askeri yayılma, devletler sistemine küreselleşmeden çok daha büyük bir tehdit oluşturmuştur. ABD'nin açıkça emperyal (yayılmacı) bir dış politika yürütmeye başlaması ve küreselleşme sürecindeki hâkim konumu, ABD liderliğinin yeni ve daha keskin bir aşamaya geçtiği tartışmalarına yol açmıştır. Özellikle Irak işgalinin, Fransa ve Almanya gibi diğer büyük güçlerin rızası olmadan gerçekleştirilmesi, ABD'nin terörle mücadelesini mevcut uluslararası normlara uymadan yürütmeye başlaması, 'ABD bir imparatorluk mu kuruyor?' sorularına neden olmuştur. Buradaki farklılık, ABD'nin küresel liderliğini artık rızaya dayandırma ihtiyacı duymamasıdır. Diğer güçlerin rızası olmadan

da, tek yanlı olarak kararlar almakta ve hareket etmektedir. Bu düzen artık rızaya dayalı olarak yürütülen bir liderlik düzeni olmaktan çıkmıştır.

Bu noktada sorulan soru şudur: ABD dış politikasının bu yeni emperyal karakteri ile küreselleşme arasında bir ilişki var mıdır? Bu ilişki, ABD liderliğine nasıl bir karakter kazandırmaktadır? Küreselleşme, ABD'yi bir hegemon olmaktan çıkarıp, bir imparatorluğa mı dönüştürmektedir?

11 Eylül sonrası dönemde, Bush Doktrini olarak tanımlanan, ABD'nin tek yanlı askeri yayılma ve mutlak baskınlık (absolute domination) politikası, eski sömürge yönetimlerine benzer bir biçimde, küresel terörizme destek verdiği düşünülen ülkelerin önce askeri olarak kontrol altına alınmasını, daha sonra ise uluslararası örgütler ve büyük güçlerin gözetimi altında, ekonomik ve siyasal olarak tamamen dönüştürülmelerini ve yeniden inşa edilmelerini içeriyordu. Elbette bu yeniden inşa edilen devletlerin ekonomik düzenleri, neoliberal ekonomik model ile tam bir uyum içinde olmalı, neoliberal ilkeler olan tam serbest piyasalar, özelleştirme, deregülasyon ve finansal serbestleşme ilkeleri hâkim kılınmalıydı. ABD'nin esas olarak neoliberal dönüşümü küresel terörizmle savaş bahanesi ile dünyanın her yerine yaymaya çalışması, bunu yaparken tek yanlı davranması, zora ve baskıya dayanması ABD'nin yeni bir imparatorluk kurduğu fikrini destekleyen gelişmelerdi. Irak işgalinin gerekçesi olan kitle imha silahlarının gerçekte olmamasının Uluslararası Atom Enerjisi başkanı tarafından da kabul edilmesi, ABD'nin Irak'taki siyasal güçleri sürekli bir siyasal kargaşa ortamında denetim altına alması, başta petrol olmak üzere, bölgenin tüm enerji kaynaklarını kontrol altına alması, bu askeri yayılmanın gerçek gerekçelerini de ortaya koymuş oldu. Bu dönemde, ABD'nin bu politikalarını **yeni emperyalizm** olarak tanımlayan **David Harvey**'e göre, tüm mesele petrolün kontrol altına alınması ve ABD'nin ekonomik krizden savaş ve enerji kaynaklarının kontrol altına alınması ile çıkmaya çalışmasıydı. Çünkü kapitalizm, sermaye birikim sürecinin sınırsız bir şekilde devam etmesi gereken bir ekonomik sistemdi ve bu sınırsız sermaye birikimi süreci, sınırsız askeri ve ülkesel (territorial) yayılma gerektirmekteydi.

Bu tartışmalarla imparatorluk, emperyalizm kavramı ile birlikte akademik literatüre görkemli bir dönüş yaptı. Ancak siyasal alanda ABD'nin yöneticileri bu terimleri kesinlikle benimsemediler. Başkan Bush, 11 Eylül sonrasında Amerikan Kara Harp Akademisi,

Westpoint'de yaptığı ünlü konuşmada, ABD'nin yayılma amacında olan bir imparatorluk olmayı amaçlamadığının altını çizdi. Ancak kabul edilmemesi, ABD'nin bu yolda ilerlemediği anlamına gelmiyordu. Birçok yazara göre, bu dönemde ABD'de etki geniş siyasal çevreler, yeni muhafazakârlar ve yeni sağ siyasetin temsilcilerine göre, 11 Eylül sonrasında sadece ABD'nin değil, tüm Batı dünyasının karşı karşıya kaldığı tehditler, ABD'yi bu yeni role mecbur bırakmıştı. Burada devletlerarası sistemdeki dönüşüm bakımından altı çizilmesi gereken husus şudur: 11 Eylül'den önce, ABD hiç olmazsa uluslararası düzenin mevcut kurallarına görüntüde de olsa bir bağlılık gösteriyordu. 11 Eylül'den sonra ise, uluslararası düzene dair standartlar koyma, tehditleri tek başına belirleme, kuvvet kullanma ve hak etmeyenlere adil ve hukuksal davranmama tutumunu açıkça benimsedi. Yani zaten oldukça zayıf temelleri olan uluslararası hukuku tamamen işlemez hale getirdi. Bu kuralsızlık, birçok yazara göre doğrudan emperyalizmdi.

Bu dönemde, küresel düzenin yeni karakterini tanımlamak için imparatorluk kavramını kullanan başka yazarlar da vardı. Henüz daha 11 Eylül yaşanmadan, 2000'de yayımladıkları **İmparatorluk** adlı eserlerinde, **Michael Hardt ve Antonio Negri**, kavramı yepyeni bir içerikle siyasal düşünceye yeniden kazandırdılar ve büyük etki yarattılar. Hardt ve Negri'ye göre, bugünün dünyasında İmparatorluk, tek başına uluslararası düzeni ya da bir tek devletin lider konumunu tanımlamak için kullanılan bir kavram değildir. Bir bütün olarak siyasal gücün, iktidarın değişen niteliğine ve mekânla ilişkisine açıklık getirmeye çalışmaktadırlar. Buna göre bugünün dünyasındaki hâkimiyet örüntüsü ya da düzeni, emperyalizm kavramı ile açıklanamaz. Çünkü sömürgecilik ya da emperyalizm, sınırları belirli devletlerin, yine sınırları belirli başka devletler ve coğrafyalar üzerindeki egemenlik düzenini anlatan kavramlardır. Hâlbuki bugün küresel siyasete hâkim olan şey, bir devlet ya da devletler grubu değil, küresel kapitalist ekonomik ve toplumsal ilişkileri yönlendirebilen, merkezi olmayan, tek bir devlet tarafından kullanılmayan yeni bir iktidar ve egemenlik biçimidir. Burada artık egemenliği devlet merkezli olmayan, çok başka bir çerçeveden ele almak gerekir. Bu yeni iktidarı ve egemenliği kullanan küresel ağ yapısı içinde birçok aktör yer alır: Bildiğimiz modern, egemen devletler, ulusaşırı kurumlar, büyük kapitalist şirketler ve diğer güçler. Bu ağ yapısı emperyalist değildir; tek ya da sınırlı bir coğrafyayı sömürmez; emperyaldir, kürenin bütününe yayılır. Öyle ki artık dışarıyı diye bir yer yoktur. İmparatorluk, tüm dünyayı kapsar. Sonuç olarak, imparatorluk kavramı, Hardt ve Negri'nin kullandığı şekliyle İmparatorluk, kapitalist dünya

ekonomisinin dönüşümü ile ortaya çıkmış yeni bir iktidar yapılanması, yeni bir egemenlik biçimidir. Herhangi bir coğrafi alanı değil, kapitalizmin küreselleşmesi sayesinde tüm dünyayı kapsamaktadır. Bu yeni egemenlik biçiminde devletin içi ve dışı arasındaki her türlü sınır da anlamını yitirir. Siyaset artık küresel düzlemde cereyan etmektedir.

Modern egemenliğin bu dönüşümü, aynı zamanda Vestfalyan düzenin de dönüşümü anlamına gelir mi? Yukarıda tartışıldığı gibi, egemenliğin siyasal bir kapasite olarak dönüşmesine neden olan yeni küresel durum, bizi dünya siyasetinin temel mimarisi üzerine yeniden düşünmeye davet eder. Devletlerin, sınırlarının içinde ve dışındaki gelişmeleri denetleyemediği, küresel yapı ve süreçlerin, -kabaca bunları küresel kapitalizm ve aktörleri olarak adlandırabiliriz- devletleri sınırlandırdığı, devlet altı ve devlet üstü yeni ilişki ağlarının ortaya çıktığı bu yeni düzeni nasıl tanımlamalıyız? Castells'e göre, enformasyon devrimi ile ortaya çıkan yeni düzen, birçok otorite kaynağını içeren, ekonomi, siyaset, medya ve kültür alanlarında giderek genişleyen ağların üzerinde yükselen bir *ağ devletidir*. Devlet, bu otorite kaynaklarından yalnızca birisidir. Uluslararası ilişkiler literatüründe ise, dünya siyasetinin yeni yapısı, küresel yönetim (global governance), kozmopolitan yönetim (cosmopolitan governance), postmodern uluslararası düzen ya da Vestfalya sonrası düzen (post-Westphalian order) gibi terimlerle adlandırılmıştır. Vestfalya sonrası düzen, temel aktörler ve süreçler bağlamında Vestfalyan düzenden büyük ölçüde farklılaşmış bir düzendir. Sınır aşan toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel ilişki ağları içinde devlet, artık uluslararası aktörlerden sadece biridir. Küresel piyasalarla ilişkisi ve yönetim düzeni çerçevesinde yaşadığı dönüşümlere paralel olarak, toplumu ile ilişkisi de dönüşmüş bir yapıdır. Egemenliğini pek çok devlet altı ve devlet üstü yapı ile paylaşmaktadır; sınırları içinde hiçbir zaman mutlak anlamda yaratamadığı ulusal bütünlük ve ulusal vatandaşlık ideallerinden de uzaklaşmıştır. Bu yeni düzen, Vestfalyan düzenden kökten bir kopuş mudur; yoksa onun yeni bir türevi midir? Bu soruyu tartışmaya devam etmekteyiz.